

Кучерява Л. В.,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ІМЕНА-ХАРАКТЕРИЗАТОРИ ТА ЇХ ОСОБЛИВА РОЛЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розглядаються різні типи імен-характеризаторів та їх роль у художньому творі (на матеріалі французької прози).

Ключові слова: імена-характеризатори, референційні імена, інтертекстуальні імена, епітет, порівняння, антономазія, алюзія, метафора.

В статье рассматриваются разные типы имен-характеризаторов и их роль в художественном произведении (на материале французской прозы).

Ключевые слова: имена-характеризаторы, референционные имена, интертекстуальные имена, эпитет, сравнение, антономасия, аллюзия, метафора.

Different types of names-characterizers and their role in a literary work (in French prose) are observed.

Key words: names-characterizers, referential names, intertextual names, epithet, simile, antonomasia, allusion, metaphor.

Спроби дослідження власних імен з точки зору їх ролі в художньому тексті було зроблено у наших попередніх роботах, зокрема вивчалися семантико-стилістичні особливості іменувань актантів-неосіб [1], імена-фон [2] у творах французьких авторів XIX-XX століть та розглядалися питання про функціонування власних імен у художньому тексті [3]. У цій статті аналізуються імена-характеризатори та їх роль у художньому тексті.

Стилістично виразна роль ономастичного художнього мовлення не вичерпується лише «характеристичними» іменами героїв твору. До імен-характеризаторів ми відносимо імена не актантів твору, а такі, що виконують пряму або не пряму характеристику дійових осіб, оточуючого середовища тощо. До них належать референційні та інтертекстуальні імена, оскільки вони первинно вже містять у собі ту чи іншу інформацію.

При вивченні виразних властивостей, а також принципів створення і живання різних видів ономастичного матеріалу в художньому творі в першу чергу звертають на себе увагу власні імена історичних (реальних) осіб, реальна топоніміка, традиційні фольклорні та міфологічні імена, іменування літературних персонажів, коли останні набувають «нового життя» поза тим твором, де вони вперше були вжиті, – тобто власні імена «готові, з наперед даним» змістом і які цим виділяються серед інших імен [4, с. 4]. Тут також відбувається занурення в «культурний код» (Р.Барт), актуалізуються зв'язки з іншими текстами в плані категорії інтертекстуальності (М.М.Бахтін, Ю.Кристева, Ю.М.Лотман), головними маркерами якої вважають алюзії та цитати [5, с. 161]. З.Я.Тураєва підкреслює: «Парадигматика художнього тексту встановлює інтрасеміотичні відповідності між текстами, залучає текст у континуум світової культури» [6, с. 106].

Наприклад, згадування імені відомої американської актриси Марлен Дітріх вказує на захоплення персонажа, певним чином вказує на час дії роману (1930-ті роки), тобто історичне ім'я виконує характеризуючу функцію:... *Constant n'est pas content parce qu'il ne lui a pas rendu la photo de Marlène Dietrich. Aller voir L'Ange bleu tout seul. Cette idée l'exalte considérablement* [12, с. 29]. Або: ... *elle aimait même certaines chansons grivoises de Béranger à cause des regrets qu'elles expriment...* [11, с. 30]. Згадування того чи іншого твору письменника, як правило, показує уподобання героя, його натуру:... *elle avait lu «Corinne» qui l'avait fait pleurer; elle était demeurée depuis comme marquée de ce roman* [11, с. 30].

Імена-характеризатори, як правило, у художньому тексті виступають у різних формах характеристики, серед яких епітети, порівняння, метафори, метонімії, алюзії, асоціації. Проте одним з основних шляхів використання поетонімів-характеризаторів є антономазія. Цей термін застосовують до різних явищ, пов'язаних з переходом власного імені у називне ім'я, тобто з процесом апелятивації онімів.

Терміном «антономазія» І.Р.Гальперін визначав «один з окремих випадків метонімії, в основі якої лежить згадування місця, де відбулася якась подія або подія, особа відома якимось вчинком, діяльністю, або сам вчинок, діяльність» [7, с.135]. У наведеному нижче прикладі автор дає моральну характеристику персонажів, використовуючи для їх іменування антономазію з історичними іменами, співставляючи імена двох королів, з яких друге несе більш позитивну конотацію. Те, що історичні імена вжиті у множині, вказує на віднесення персонажів до класу осіб з рисами, притаманними даним історичним персонажам: *C'étaient quatre Oscars quelconques; car à cette époque les Arthurs n'existaient pas encore* [10, с. 148].

Історичні антономазії об'єднуються однією загальною ознакою належності імен, що лежать в їх основі, конкретним історичним особам. Такі антономазії переважно мають в основі відношення «ім'я – подія». В цьому випадку згадування того чи іншого історичного імені розраховане на те, щоб викликати у пам'яті читача певні історичні події, в яких ця особа відіграє головну роль. Поряд з відношенням «ім'я – подія» основним змістом антономазії може бути відношення «ім'я – якість». Антономазії такого виду мають натяк на відому рису характеру або світогляду або на певний бік діяльності історичної особи. У наступному прикладі персонажу за допомогою історичної антономазії надаються певні властивості референта, з яким цей персонаж порівнюється: – *Ivre de pouvoir. Je peux te tuer! Silence, je suis Néron! Je suis Nabuchodonosor!* [8, с. 179] (Нерон – 1. римський імператор, I ст. н.е.; Навуходоносор I – цар давньої Халдеї, IV ст. до н.е.; 2. необмежена влада).

В основу антономазії може бути покладене літературне ім'я: *Car il va monter, le prétendant, avec sa Pénélope. Il entrera en maître, il accrochera son chapeau à la patère...* [9, с. 30] (Pénélope – 1. персонаж «Одісеї», дружина Улісса та мати Телемаха, символ подружньої вірності; 2. дружина).

Антономазія може будуватися на основі біблійних імен, даючи якісну характеристику персонажа, емоційну оцінку: *J'avais quelques doutes sur sa moralité, car il était le Benjamin de ce vieux chirurgien, membre de la Légion d'honneur* [15, с. 206] (Benjamin – 1. бібл. найменший 12-й син Якова й Рахель; 2. молодший учень, переймач ідей, вчення).

Серед антономазій зустрілися випадки, де використовувалися апелювані назви: *Elle s'attarda cependant quelques instants pour examiner son Jules, qui, nu, ronflait* [13, с. 188] (Jules – 1. від антропоніма Jules (1866); 2. розм. чоловік, коханець).

Алюзивність власних імен пов'язана з тим, що ім'я ототожнюється з особливостями його носія або з певною ситуацією. Згадка алюзивного власного імені в тексті викликає цілий ланцюг асоціацій, основною відправною точкою яких є початковий (буквальний образ), відомий читачу з певного літературного джерела. Тому для адекватного сприйняття інформації необхідно перш за все встановити таке джерело.

Проте використання алюзій не вичерпується лише одними асоціаціями, пов'язаними з іменами конкретних історичних осіб, чимало їх входять у широкий життєвий контекст завдяки літературним асоціаціям – іменам персонажів одного літературного тексту, які використовуються як в іншому літературному тексті, так і у повсякденному спілкуванні. Поряд з історичними подіями та літературними творами, значним джерелом асоціацій є антична міфологія та релігія: *Si le classique bonhomme, critique sagace et conservateur du bon goût, avait lu lord Byron, il avait cru voir Manfred, là où il eût voulu voir Childe-Harold* [8, с. 196] (Манфред і Чайльд-Гарольд герої однойменних творів Байрона. Манфред – образ людини, могутньої духом, трагічно самотньої, зануреної у горде споглядання свого «я». Чайльд-Гарольд – індивідуаліст-епікуреєць, що безучасно дивиться на оточуючий світ).

Іменами-характеризаторами у художньому творі виступили етніоніми. Вони, перш за все, виконують описову функцію, вказуючи на національну належність особи, на співвідношення її з певною країною: *Les Russes copient les mœurs françaises, mais toujours à cinquante ans de distance* [15, с. 399].

Проте відмітимо, що етніоніми можуть вживатися авторами як характеризатори особи. Важливу роль у багатьох випадках відіграє контекст. У наведеному нижче прикладі етніонім *Parisienne* не просто позначає національність особи, а несе певну конотацію, яка випливає з контексту, а саме бездоганність, шик, «люксовість» парижанок: *Elle était devenue une Parisienne, y cherchant, y trouvant ce qu'elle cherchait: le neuf, le brillant, le bien poli, le tout à fait propre... A la voir passer dans la rue, c'était la Parisienne elle même* [16, с. 64-65].

Характеризація етніонімом може здійснюватися через уживання етніоніма у порівняльній конструкції зі сполучником *comme*: *Il était sous la porte, gris comme un Polonais, à la guetter revenir du lavoir...* [18, с. 182].

Імена-характеризатори вживаються у художніх творах у вигляді *метафори*, яка є фігурою образного мислення і широко використовується у художньому мовленні. Як правило, поетонім-метафора у своїй основі має встановлювати подібність між тим, що порівнюється і тим, з чим порівнюється. В такому випадку відбувається процес надання власному імені властивостей первинного референта (réfèrent initial). У мові існують лексикалізовані метафори, такі як *мегера*, *дон жуан*.

Зокрема, в аналізованих прикладах, метафора вживається у реченні, де вже є власне ім'я, але саме за допомогою поетоніма-метафори утворюється характеристика персонажа: *Taillefer, notre Amphytrion, nous a promis de surpasser les éroites saturnales de nos petits Lucullus modernes* [8, р. 54].

У даному прикладі метафора з літературним ім'ям вжита для уточнення ситуації, де персонажі знаходяться у гостях у Тайфера. Амфітріон – персонаж однойменної комедії Мольєра, написаної за міфологічним сюжетом, запозиченим у давньоримського драматурга Плавта. Амфітріон – це гостинний хазяїн.

Відмітимо, що у творах власні імена-метафори зустрічаються найчастіше у розширеному вигляді, тобто крім власного імені – первинного референта – біля нього є уточнююче слово. Таким чином, до ознак первинного референта додаються (рідше усуваються, як у прикладі *Ta vertu, c'est Achille sans talon!* [8, с. 67] ознаки з контексту. Серед таких метафор ми виділяємо:

метафори-час: ... *toute cette figure du dernier César* [Hu, p. 344], *L'Hercule des temps modernes* [15, с. 187];

метафори-якість: *M. Balland, tartufe d'honnêteté* [15, с. 266], *le Styx de nos vices* [8, с. 112].

Досить поширеним засобом характеристики у творах виступають *поетоніми-епітети* та *поетоніми-означення*. Вони виконують роль означення. В аналізованих творах зустрічається 2 види поетонімів-епітетів: 1. епітети, що існують в мові та позначають сталі поняття та 2. авторські означення. Прикладами перших вважаємо: *La moto fila dans un bruit de tonnerre de Zeus* [16, с. 47]. *C'est à faire palir les travaux d'Hercule* [15, с. 187].

Авторські означення, в свою чергу, поділяються на:

а) ті, що називають ознаку: ... *elle reconnu les malheurs de Pyrame et de Thisbé* [11, с. 20]. *genre Ophélie* [16, с. 43], *genre Charles IX* [17, с. 166], *genre Saint-Germain-des-Près* [16, с. 47], *salle à manger Henri II* [14, с. 197], *un sandwich à l'automatique Haussmann* [12, с. 381].

б) ті, що вказують на час: *On y voyait, figurés en bois, différents couleur, tous les mystères de l'Apocalypse* [15, с. 113]. *Petite mère, ... élevée par un père peu croyant, aux jours de la Révolution, ne fréquentait guère l'église* [11, с. 31].

в) ті, вказують на належність комусь: *le naufrage de Clytemnestre* [12, с. 31], *la jupe d'Isis* [10, с. 55], *la fuite de Galatée* [10, с. 154], *le gros lin Madiault* [9, с. 215].

Найпоширенішою стилістичною фігурою з поетонімами виявилися *порівняння*. Маємо порівняння з історичними іменами та інтертекстуальними іменами у найрізноманітніших конструкціях, що базуються на асоціативних зв'язках. Найпоширенішою конструкцією є конструкція з порівняльним сполучником *comme*: *Elle se détache sur ce fond d'eau comme l'Égyptienne de la fable sortie, vivante, de son miroir* [9, с. 30]. *Maintenant son âme débordait comme la lave du Vésuve* [15, с. 391].

Серед інших конструкцій, до яких звертаються автори для створення порівнянь, є конструкція *à la*: ... *petits bonhommes vêtus à la façon des Flamands* [11, с. 19]. *Un geste à la Talma* [15, с. 308]. *Virgule à la Mazarin* [8, с. 200], *passer une joyeuse vie à la Panurge* [8, с. 53].

Можемо виділити конструкцію *aussi... que: ... chsuis aussi bonne que Michèle Morgan dans La Dame aux camélias* [13, с. 66]. *La tyrannie d'opinion... est aussi bête dans les petites villes de France qu'aux Etats-Unis* [15, с. 14].

Порівняння могли утворюватися й іншими способами, проте не поширеними у даних творах: *Elle semblait un portrait de Véronèse* [11, с. 14]. Або: *... cette terrasse peut soutenir la comparaison avec celle de Saint-Germain-en-Laye* [15, с. 15].

Отже, імена-характеризатори, крім виконання безпосередньої характеризуючої функції як персонажів, так і обстановки, в якій вони знаходяться, виступають у творах важливим елементом творення образності твору і стилю автора за допомогою різних стилістичних фігур і тропів.

У подальших дослідженнях ми більш детально будемо розглядати антономазію, алюзії, метонімію та їх стилістичний потенціал.

Література:

1. Кучерява Л. В. Іменування актантів-неосіб та їх функції у французькій художній прозі XIX – XX століть / Людмила Василівна Кучерява // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : КНУ ім. Т.Шевченка, 2013. – Вип. 23. – С. 259-266.
2. Кучерява Л. В. Імена-фон та їх функції у творах французьких авторів // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб.наук.праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : КНЛУ, 2013. – Вип. 30. – С. 135-141.
3. Кучерява Л. В. Шляхи вираження функцій поетонімів // Наукові записки. Серія філологічна: зб. наук. праць. – Острог : Нац. університет «Острозька академія», 2012. – Вип. 30. – С. 141-143.
4. Михайлов В. Н. Собственные имена как стилистическая категория в русской литературе. – Луцк, 1965. – 56 с.
5. Некряч Т. Є., Шевчук О. А. Естетичні параметри інтертекстуальності // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К. : 2002. – С. 159-163.
6. Тураева З. Я. Лингвистика текста. – М. : Просвещение, 1986. – 126 с.
7. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. – М. : Изд-во литературы на иностр. языках, 1958. – 459 с.
8. Balzac H. de. Peau de chagrin / Honoré de Balzac. – М. : Ed. en langues étrangères, 1958. – 307 p. 10.
9. Bazin H. Qui j'ose aimer / Hervé Bazin. – P. : Editions Bernard Grasset, 1956. – 248 p.
10. Hugo V. Les misérables / Victor Hugo. – P. : Garnier-Flammarion, 1967. – 510 p.
11. Maupassant Gui de. Une vie / Ги де Мопассан. – М. : Ecole Supérieure, 1974. – 207 p.
12. Queneau R. Le chiendent / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1933. – 432 p.
13. Queneau R. Zazie dans le métro / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1959. – 189 p.
14. Simenon G. Maigret, Lognon et les gangsters / Georges Simemom. – P. : Presses de la Cité, 1952. – 224 p.
15. Stendhal. Le Rouge et le Noir / Stendhal. – P. : PML, 1995. – 508 p.
16. Triolet E. Roses à crédit / Elsa Triolet. – К. : Dnipro, 1981. – 255 p.
17. Vian B. L'herbe rouge / Boris Vian. – P. : Jean-Jacques Pauvert, 1962. – 226 p.
18. Zola E. Assommoir / Emile Zola. – P. : Bookking International, 1993. – 410 p.